УДК 159.9.942.92
DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2026.3.35

Крюкова М. А.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту Міжрегіональної академії управління
ORCID: 0000-0002-7447-196X

Васютинська О. Г.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
Одеського інституту Міжрегіональної академії управління
ORCID: 0000-0002-7450-198X

ОСОБЛИВОСТІ ТА КОРЕКЦІЯ СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ОДНОЛІТКІВ

FEATURES AND CORRECTION OF THE ATTITUDE OF PRESCHOOL AGE CHILDREN TOWARDS PEERS

Стаття присвячена репрезентації результатів дослідження ставлення дітей старшого дошкільного віку до однолітків для подальшої організації корекційної роботи. Констатовано, що вже в дошкільному віці між дітьми формується помітна відмінність у їхньому статусі в групі. Метою даного наукового дослідження є емпірично виявити основних психологічних особливостей популярних дітей, що відрізняють їх від непопулярних. Основними завданнями дослідження є виділення популярних та непопулярних дітей старшого дошкільного віку та виявлення основних компонентів комунікативної компетентності як основи популярності дітей. Емпіричні результати дозволяють стверджувати, що головним чинником популярності дітей дошкільного віку є не рівень розвитку соціального інтелекту, когнітивних здібностей чи організаторських якостей, а особливості їхнього емоційно-ціннісного ставлення до однолітків.

Отже, морально значущі форми поведінки дошкільників ґрунтуються на особливому типі особистісного ставлення до однолітка, при якому інша дитина сприймається не як суперник чи засіб самоствердження, а як значуща особистість, благополуччя якої набуває власної цінності. Таке ставлення до іншого характеризується психологічною відкритістю, здатністю до децентрації та внутрішньої єдності з іншими людьми. Володіючи такими рисами діти без вагань надають допомогу однолітками, готові ділитися власними ресурсами, щиро переживають їхні успіхи й невдачі та прагнуть підтримувати гармонійні взаємини. Саме розвиток емоційної чутливості, емпатії, здатності до співробітництва та гуманістичної спрямованості міжособистісної взаємодії є одним із ключових чинників становлення позитивного соціометричного статусу дітей дошкільного віку.

Ключові слова: популярність в групі, особистість дитини старшого дошкільного віку, соціальний статус в групі, соціальний інтелект, соціалшьно-комунікативна компетентність.

The article is devoted to the representation of the results of the study of the attitude of children of senior preschool age to their peers for the further organization of correctional work. It was found that already at preschool age a noticeable difference in their status in the group is formed between children. The purpose of this scientific study is to empirically identify the main psychological features of popular children that distinguish them from unpopular ones. The main objectives of the study are to distinguish popular and unpopular children of senior preschool age and to identify the main components of communicative competence as the basis of children's popularity. The empirical results allow us to assert that the main factor in the popularity of preschool children is not the level of development of social intelligence, cognitive abilities or organizational qualities, but the features of their emotional and value attitude towards their peers.

Thus, morally significant forms of behavior of preschoolers are based on a special type of personal attitude towards a peer, in which another child is perceived not as a rival or a means of self-affirmation, but as a significant person, whose well-being acquires its own value. Such an attitude towards another is characterized by psychological openness, the ability to decenter and internal unity with other people. Possessing such features, children without hesitation provide assistance to peers, are ready to share their own resources, sincerely experience their successes and failures and strive to maintain harmonious relationships. It is the development of emotional sensitivity, empathy, the ability to cooperate and the humanistic orientation of interpersonal interaction that is one of the key factors in the formation of a positive sociometric status of preschool children.

Key words: popularity in the group, personality of a child of senior preschool age, social status in the group, social intelligence, social and communicative competence.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. В дошкільному віці між дітьми починає формувася помітна відмінність у їхньому статусі серед однолітків. Частина дітей у віці 4–5 років набуває високого рівня прийняття та симпатії з боку більшості ровесників, тоді як інші не користуються значною популярністю, можуть залишатися поза увагою групи або навіть зазнавати відторгнення. Перший досвід взаємодії з однолітками відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки саме він закладає основу подальшого соціального, морального та особистісного розвитку дитини. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання чинників, які визначають місце дитини в системі міжособистісних відносин дитячого колективу. Дослідження індивідуально-психологічних особливостей і поведінкових характеристик популярних дітей дає змогу з'ясувати, які якості є найбільш привабливими для дошкільників у процесі спілкування. Аналіз таких характеристик дозволяє краще зрозуміти механізми формування позитивного соціального статусу дитини та чинники, що сприяють здобуттю нею визнання в групі однолітків.

Мета статті: емпірично виявити основні психологічні особливості популярних дітей, що відрізняють їх від непопулярних.

Завдання дослідження: виділення популярних та непопулярних дітей старшого дошкільного віку; виявлення основних компонентів комунікативної компетентності як основи популярності дітей.

Об'єкт дослідження: особистість дитини дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості ставлення дітей дошкільного віку до однолітків

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці проблема популярності дошкільників тривалий час досліджувалася переважно в контексті особливостей ігрової діяльності (Г. В. Лєвагіна [1], Т. О. Піроженко [3], Т. І. Понімaнська [4] та ін.), науковці розглядали соціальну активність дітей, специфіку їхньої ініціативності та особливості взаємодії у сюжетно-рольових іграх. Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням взаємозв'язку між успішністю дитини в різних видах продуктивної діяльності та її соціометричним статусом у групі. Зокрема, доведено, що підвищення результативності конструктивної діяльності супроводжується збільшенням кількості позитивних міжособистісних контактів, розширенням соціальної взаємодії та зростанням соціометричного статусу дитини [4]. Разом із тим визначальне значення має не стільки сам факт досягнення високих результатів, скільки їх соціальне визнання. Об'єктивні успіхи набувають психологічної цінності лише за умови їх позитивного оцінювання з боку значущого соціального оточення (Т. О. Піроженко [3]). Схвалення досягнень дитини сприяє формуванню позитивного ставлення до неї однолітків, стимулює комунікативну активність, посилює прагнення до самореалізації та соціального визнання, відсутність позитивного підкріплення нерідко призводить до зниження соціальної активності, виникнення комунікативної пасивності, що негативно відображається на статусі дошкільника в групі.

Отже, популярність дошкільника є складним багатофакторним феноменом, формування якого визначається взаємодією особистісних, діяльнісних і соціально-комунікативних чинників. Водночас різноманітність зазначених чинників свідчить про відсутність єдиного універсального критерію, який би повністю пояснював психологічну природу популярності дітей дошкільного віку. Тому дедалі більшої актуальності набуває концепція комунікативної компетентності, рівень сформованості якої розглядається як один із ключових предикторів успішної соціальної адаптації дитини та її позитивного статусу в групі однолітків.

Результати дослідження. Для виділення дітей старшого дошкільного віку з різним соціометричним статусом у групі однолітків, а саме – популярних і непопулярних вихованців – було застосовано методику вербального соціометричного вибору. Загальна чисельність вибірки становила 50 дітей. За результатами соціометричного аналізу було виокремлено дві контрастні групи досліджуваних. До першої увійшли 12 дітей, які характеризувалися високим рівнем популярності серед однолітків, другу групу склали 8 дітей із низьким соціометричним статусом, які одержали виключно негативні вибори. Саме ці діти стали об'єктом подальшого порівняльного аналізу, спрямованого на вивчення особливостей їхньої соціальної та комунікативної компетентності.

Відповідно до основної ідеї нашого дослідження аналіз соціальної компетентності здійснювався за трьома взаємопов'язаними складовими: когнітивною, поведінковою та емоційною. Когнітивний компонент характеризував рівень розвитку соціального інтелекту, поведінковий – особливості комунікативної активності, прагнення до співробітництва, участі у спільній діяльності та проявів ініціативності, емоційний компонент відображав здатність до емпатії, надання допомоги одноліткам.

Для оцінювання рівня розвитку соціального інтелекту використовувався комплекс психодіагностичних методик: адаптовані запитання із субтесту «Понятливість» тесту інтелекту Д. Векслера, проєктивна методика «Картинки». Дослідження поведінкового компонента здійснювалося шляхом спостереження за взаємодією дітей у природних умовах повсякденної діяльності. Аналіз отриманих результатів дав змогу виокремити чотири рівні комунікативної активності, які визначалися кількістю контактів дитини з однолітками. Крім цього, було встановлено чотири типи участі дітей у спільній ігровій діяльності – від повної соціальної ізольованості та пасивності до вираженої активності й організаторської позиції.

Для дослідження емоційного компонента використовувалися змодельовані ігрові ситуації, у яких дитина могла виявити співчуття, готовність допомогти однолітку або добровільно поділитися необхідними для себе предметами. Перша ігрова ситуація, «Ательє», передбачала, що успішне виконання

завдання вимагало взаємного обміну елементами між дітьми. У другій експериментальній ситуації – «Будівельник» – дитина спостерігала за тим, як її одноліток будує конструкцію, та мала можливість допомогти йому, надаючи необхідні деталі для завершення споруди. В обох експериментальних ситуаціях оцінювалися: ступінь залученості дитини до діяльності однолітка та характер оцінювання його дій; особливості реагування на схвалення або зауваження, адресовані партнеру з боку дорослого; а також частота й вираженість проявів просоціальної поведінки, зокрема допомоги, підтримки, співробітництва та добровільного обміну ресурсами. Додатково для оцінювання здатності до емпатії застосовувалася проєктивна методика «Картинки». На кожному сюжетному зображенні була представлена дитина, яка переживала негативний емоційний стан або опинялася в ситуації соціального неблагополуччя: її не приймали до гри, руйнували побудовану конструкцію, відбирали іграшку тощо. Досліджуваним пропонувалося уявити себе на місці цієї дитини та пояснити, як вони діяли б у подібній ситуації.

З метою виявлення психологічних відмінностей між популярними та непопулярними дошкільниками було здійснено порівняльний аналіз за кожним із компонентів.

За когнітивним компонентом констатовано відсутність статистично значущих відмінностей між дітьми з різним соціометричним статусом за показниками розвитку соціального інтелекту. Представники обох груп демонстрували приблизно однаковий рівень здатності до розуміння соціальних ситуацій, аналізу міжособистісних взаємин та пошуку конструктивних способів розв'язання проблем. Для більш детальної інтерпретації результатів усіх учасників дослідження було умовно розподілено на три категорії відповідно до інтегрального показника соціального інтелекту. До першої групи віднесено дітей із низьким рівнем розвитку соціального інтелекту, другу групу становили дошкільники із середнім рівнем розвитку цього показника, тоді як до третьої групи увійшли діти з високим рівнем соціального інтелекту.

Розподіл досліджуваних за визначеними рівнями розвитку соціального інтелекту представлено в таблиці 1.

Отримані результати свідчать, що переважна більшість популярних дітей характеризуються середнім рівнем розвитку соціального інтелекту. Водночас випадки високого рівня сформованості цього показника серед популярних дошкільників траплялися поодиноко. Варто зазначити, що серед дітей цієї категорії не було виявлено жодного учасника з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту.

Таблиця 1

Кількість дітей з різним рівнем розвитку соціального інтелекту

Групи дітей	Показник соціального інтелекту					
	Низький		Середній		Високий	
	n	%	n	%	n	%
Популярнні	0	0	10	83	2	17
Непопулярні	2	25	3	37,5	3	37,5
Всі інші	2	4	15	50	13	46

На відміну від популярних дітей, у групі непопулярних зустрічалися особи з низькими показниками соціального інтелекту, хоча їхня кількість також була незначною. Водночас аналіз отриманих даних засвідчив цікаву тенденцію: саме серед дітей із низьким соціометричним статусом частіше фіксувалися високі показники розвитку соціального інтелекту.

Показовими виявилися результати виконання найбільш складного завдання із субтесту Д. Векслера, яке передбачало пояснення причин першочергового порятунку жінок і дітей під час аварії корабля. Змістовні та самостійні відповіді на це запитання надали виключно діти, які належали до групи непопулярних.

Отримані показники свідчать, що когнітивний компонент соціальної компетентності сам по собі не визначає соціометричний статус дитини та не може розглядатися як провідний чинник її популярності серед однолітків.

У поведінковому компоненті виокремлено чотири рівні розвитку їхньої комунікативної активності. Перший рівень характеризувався вираженою соціальною замкнутістю та низькою залученістю до взаємодії з однолітками. Другий також відзначався порівняно невисокою інтенсивністю комунікації, однак контакти дітей були більш стабільними та тривалими. Третій рівень вирізнявся значно вищою соціальною мобільністю. Діти активно змінювали партнерів по взаємодії, переходили від однієї ігрової групи до іншої, об'єднували навколо себе невеликі групи однолітків і виявляли більшу відкритість до встановлення нових контактів. Для четвертого рівня була характерна найвища інтенсивність соціальної взаємодії, діти прагнули долучатися до великих дитячих об'єднань, активно розширювали коло соціальних контактів.

Результати спостереження засвідчили, що переважна більшість популярних дошкільників демонструвала другий рівень комунікативної активності, тобто віддавала перевагу стабільним взаєминам із невеликою кількістю однолітків. Лише окремі діти цієї групи характеризувалися третім рівнем розвитку комунікативності. Водночас серед популярних дітей не було виявлено жодного випадку, який би відповідав найвищому, четвертому рівню.

Іншу картину спостерігали серед непопулярних дошкільників. Приблизно половина дітей цієї групи демонструвала надзвичайно високий рівень комунікативної активності, прагнучи взаємодіяти з максимальною кількістю однолітків і брати участь майже в усіх ігрових об'єднаннях. Решта дітей, навпаки, характеризувалася соціальною пасивністю, замкнутістю та уникненням міжособистісних контактів, що відповідало першому рівню розвитку комунікативності.

Отримані результати свідчать, що інтенсивність спілкування сама по собі теж не є достатнім показником популярності дитини. Важливе значення має

не лише кількість соціальних контактів, а й характер взаємодії, її змістовність і якість. Саме тому подальший аналіз був спрямований на дослідження особливостей участі дітей у спільній ігровій діяльності, зокрема рівня їхньої ініціативності, готовності до співпраці та прагнення виконувати провідні ролі. За цими критеріями було виокремлено чотири основні типи поведінки.

Пасивний тип поведінки характеризувався мінімальною участю у спільній діяльності. Такі діти перебували поруч з іншими учасниками гри, однак фактично не включалися в її перебіг, не проявляли ініціативи. Поступливий тип поведінки відзначався низьким рівнем власної ініціативності, проте достатньою готовністю підтримувати пропозиції інших дітей. Організаторський тип поведінки характеризувався високою активністю у процесі гри. Діти цього типу регулярно висували власні пропозиції, контролювали виконання правил, підтримували реалізацію спільного задуму, однак за необхідності були готові погодитися й на менш значущі функції заради успішного завершення колективної діяльності. Домінувальний тип поведінки вирізнявся максимальною вираженістю лідерських прагнень. Такі діти найчастіше самостійно ініціювали гру, розподіляли ролі між учасниками, залишаючи для себе лише головні позиції. У випадках незгоди з боку однолітків проявляли емоційне невдоволення, могли відмовлятися від участі у грі або активно доводили правильність власної позиції.

Результати спостереження засвідчили, що серед 12 дошкільників, які мали високий соціометричний статус, лише одна дитина демонструвала домінувальний тип поведінки. У шести дітей було виявлено організаторський тип взаємодії, який характеризувався активною участю в організації спільної діяльності без вираженого прагнення до одноосібного керівництва. Особливу увагу привертає той факт, що майже у 40% популярних дітей переважав поступливий тип поведінки. Такі дошкільники не прагнули займати провідні ролі, рідко виступали ініціаторами гри, однак охоче підтримували пропозиції інших дітей, легко долучалися до спільної діяльності та сприяли її продуктивному перебігу.

На відміну від популярних ровесників, серед дітей із низьким соціометричним статусом не було виявлено жодного випадку поступливого типу поведінки. Непопулярні дошкільники розподілилися на дві контрастні категорії. Частина з них характеризувалася пасивною моделлю взаємодії: вони переважно спостерігали за перебігом гри, залишаючись осторонь і практично не включаючись у спільну діяльність. Інша частина, навпаки, демонструвала виражене прагнення до домінування. Ці діти постійно перебували в центрі уваги, поводилися надмірно активно, голосно коментували події, давали вказівки іншим учасникам гри, робили численні зауваження та намагалися контролювати поведінку однолітків.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що ні загальний рівень комунікативної активності, ні ступінь ініціативності у спільній діяльності не можуть розглядатися як самостійні чинники, що визначають популярність дитини серед однолітків. Діти з високим і низьким соціометричним статусом можуть однаковою мірою демонструвати як високу, так і низьку соціальну активність.

Водночас існують певні закономірності. Для популярних дошкільників найбільш характерними є помірні форми комунікативної активності та ініціативності, що забезпечують конструктивну взаємодію з однолітками без прагнення до домінування чи самоусунення від спільної діяльності. Натомість непопулярні діти значно частіше демонструють крайні варіанти поведінки. З одного боку, це може проявлятися у вираженій соціальній ізоляції, пасивності та небажанні брати участь у колективній діяльності, а з іншого – у надмірній активності, прагненні контролювати ігровий процес, займати винятково провідні позиції та домінувати над ровесниками.

Отже, можна констатувати, що популярність дошкільника не визначається кількістю соціальних контактів або рівнем його активності у спілкуванні. Значно важливішими є якісні характеристики взаємодії, зокрема здатність підтримувати партнерські стосунки, враховувати інтереси інших учасників спільної діяльності, виявляти гнучкість у міжособистісній взаємодії та досягати оптимального балансу між власною ініціативністю і готовністю до співробітництва.

Емоційний компонент соціальної компетентності**.** Проявляється у здатності дитини до емпатії, надання допомоги та емоційної підтримки однолітків. Для його дослідження використовувалися спеціально організовані ігрові ситуації, максимально наближені до природних умов взаємодії дітей, та проєктивна методика «Картинки».

Першим показником була емоційна залученість дитини до діяльності однолітка. Він відображав, наскільки значущими для дошкільника є дії іншої дитини, чи викликають вони інтерес, співпереживання та бажання брати участь у спільній діяльності.

Порівняльний аналіз показав, що загальний рівень емоційної залученості популярних і непопулярних дітей суттєво не відрізнявся. Представники обох груп уважно стежили за діяльністю інших дітей, коментували їхні дії та виявляли інтерес до перебігу спільної роботи. Проте якісний аналіз особливостей такої взаємодії дозволив виявити принципові відмінності. Зокрема, серед дітей із низьким соціометричним статусом значно частіше спостерігалися випадки повної байдужості до діяльності однолітків, тоді як популярні дошкільники майже завжди звертали увагу на те, що відбувається навколо них, і активно реагували на дії інших учасників.

Найбільш виразні відмінності були пов'язані не зі ступенем уваги до партнера, а з характером участі у його діяльності. Непопулярні діти нерідко демонстрували критичне або негативне ставлення до результатів роботи ровесників. Їхні висловлювання часто містили насмішки, негативні оцінки, різкі зауваження або напологливі поради щодо необхідності змінити виконане завдання. В окремих випадках

вони втручалися у діяльність інших дітей, руйнували створені ними конструкції чи вироби. Подібна поведінка свідчила про схильність нав'язувати власний спосіб розв'язання завдання та недостатнє врахування позиції партнера.

На противагу цьому популярні дошкільники переважно демонстрували підтримувальний стиль взаємодії. Вони позитивно оцінювали результати діяльності однолітків, заохочували їх, надавали допомогу та висловлювали рекомендації у доброзичливій формі. Навіть за наявності зауважень їхні коментарі мали конструктивний характер і були спрямовані на підтримку іншої дитини, а не на її критику чи приниження.

Другим показником виступала емоційна реакція дітей на оцінювання ровесника дорослим як важливий індикатор глибини емоційного ставлення до іншої дитини, оскільки дозволяв оцінити, наскільки успіхи чи невдачі однолітка викликають у досліджуваного відповідний емоційний відгук.

Під час аналізу результатів було виокремлено кілька типів реакцій. Адекватною вважалася реакція, за якої дитина позитивно сприймала схвалення ровесника та засмучувалася у разі його осуду. Неадекватна реакція проявлялася у протилежних емоційних відповідях – радісному сприйнятті критики іншої дитини або негативному ставленні до її успіхів. Індиферентний тип характеризувався повною відсутністю емоційного реагування на оцінювання ровесника. Крім того, було виокремлено частково адекватний тип, коли в поведінці однієї й тієї самої дитини спостерігалися різні варіанти емоційних реакцій без чітко вираженої переваги будь-якого з них.

Результати спостереження показали суттєві відмінності між досліджуваними групами. У дітей із низьким соціометричним статусом адекватне емоційне реагування практично не зустрічалося. У переважній більшості випадків вони залишалися байдужими до оцінок, які дорослий висловлював на адресу інших дітей. Якщо ж емоційна реакція все-таки виникала, вона часто мала неадекватний характер.

Натомість для популярних дошкільників найбільш типовою була саме адекватна емоційна реакція. Вони позитивно сприймали схвалення діяльності однолітків, щиро раділи їхнім успіхам, а у випадку критики демонстрували співчуття або навіть висловлювали незгоду з негативною оцінкою дорослого. В інших ситуаціях їхні реакції можна було охарактеризувати як частково адекватні.

Найбільш показові відмінності між групами були встановлені під час аналізу частоти проявів просоціальної поведінки. Експериментальні ситуації створювали природні умови для добровільного прояву взаємодопомоги, поступливості, підтримки та готовності поділитися необхідними ресурсами. Діти мали можливість поступитися чергою у грі, виконати прохання однолітка, віддати необхідний для себе предмет або допомогти іншому завершити завдання. Всі ці дії здійснювалися виключно за власною ініціативою дітей, без зовнішнього контролю чи спонукання з боку дорослого. Саме тому такі поведінкові прояви можна розглядати як достовірний показник сформованості емпатії, гуманістичної спрямованості особистості та позитивного емоційного ставлення до однолітків.

Під час аналізу результатів експериментального дослідження було виокремлено три основні моделі поведінки дітей, які проявлялися у відповідь на звернення однолітка з проханням про допомогу або передачу необхідного предмета.

Перша модель характеризувалася категоричною відмовою. Діти не погоджувалися поділитися власними матеріалами чи предметами навіть після неодноразових прохань або переконань з боку ровесника, демонструючи небажання поступатися власними інтересами.

Друга модель передбачала умовно просоціальну поведінку. У цьому випадку дитина погоджувалася надати необхідний предмет лише за умови отримання певної компенсації або взаємної послуги. Таким чином, допомога надавалася не безкорисливо, а на основі взаємовигідного обміну.

Третя модель відображала безумовно просоціальну поведінку. Діти добровільно й без вагань віддавали однолітку необхідний предмет одразу після його звернення, не очікуючи жодної винагороди чи взаємних поступок.

Для визначення особливостей просоціальної поведінки дітей із різним соціометричним статусом було проведено порівняльний аналіз частоти прояву кожної із зазначених моделей. Результати цього аналізу, представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Різні форми поведінки у відповідь на прохання однолітка, %

Групи дітей	Відмова	Договір	Подарунок
Популярні	0	40	60
Непопулярні	68	32	0

Результати проведеного дослідження засвідчують наявність принципових відмінностей у поведінкових стратегіях популярних і непопулярних дітей у ситуаціях, пов'язаних із реагуванням на прохання однолітків. Виявлені особливості свідчать, що соціометричний статус дитини безпосередньо пов'язаний із характером її просоціальної поведінки, готовністю до співпраці та здатністю враховувати потреби інших учасників взаємодії.

Зокрема, діти з високим соціометричним статусом у системі міжособистісних взаємин групи, демонструють виражену схильність до безкорисливої допомоги, добровільно поступаючись однолітками навіть тими предметами чи ресурсами, які мають для них власну цінність. Такий стиль поведінки відображає сформованість просоціальної спрямованості, емпатійності, довіри до інших та орієнтації на підтримання позитивних міжособистісних взаємин. На відміну від них, діти з низьким соціометричним статусом значно рідше виявляють готовність до безумовної допомоги. Їхня поведінка переважно характеризується прагненням зберегти

Таблиця 3

Варианти рішення конфліктних ситуацій дітьми різних груп

Групи дітей	Уникнення конфлікту		Звернення до дорослого		Агресія		Вербальний вплив		Безконфліктне рішення	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Популярні	3	6	6	12	0	0	10	22	29	60
Непопулярні	2	6	8	25	10	31	9	28	3	9

власні ресурси, а у випадках згоди на поступки вона, як правило, супроводжується попереднім обговоренням умов взаємообміну.

Контент-аналіз отриманих відповідей дозволив виокремити п'ять основних стратегій розв'язання конфліктних ситуацій.

Перша стратегія характеризується уникненням конфлікту та відмовою від активного вирішення проблемної ситуації. Така модель може свідчити про недостатню сформованість навичок конструктивної конфліктної взаємодії та низький рівень розвитку поведінкової саморегуляції. Друга стратегія передбачає звернення до дорослого як посередника у вирішенні конфлікту, що розкриває орієнтацію на зовнішній контроль і недостатню автономність у розв'язанні міжособистісних суперечностей. Третя стратегія представлена агресивними формами поведінки, які передбачають використання фізичної сили, погроз або інших способів силового впливу щодо кривдника. Четверта стратегія базується на використанні вербальних засобів урегулювання конфлікту, коли дитина прагне досягти взаєморозуміння шляхом прохання, переконання або пошуку компромісного рішення. П'ята стратегія характеризується безконфліктним вирішенням ситуації із пріоритетом інтересів іншої сторони, коли дитина демонструє терпимість, готовність зачекати або знайти альтернативний спосіб досягнення мети без ескалації конфлікту.

Отже, способи реагування дітей на конфліктні ситуації відображають не лише індивідуально-психологічні особливості їхнього розвитку, а й рівень сформованості соціальних компетентностей, комунікативних навичок, моральних орієнтацій і здатності до конструктивної взаємодії з однолітками.

Інформація, наведена в таблиці 3, характеризує особливості використання різних способів розв'язання конфліктних ситуацій дітьми, які мають різний соціометричний статус у групі однолітків. Порівняння отриманих показників дає підстави стверджувати, що між популярними та непопулярними дошкільниками існують виражені відмінності у виборі стратегій поведінки під час конфліктної взаємодії.

Аналіз результатів показав, що діти, які користуються високим рівнем прийняття серед однолітків, переважно надають перевагу конструктивним способам подолання конфліктів. Найчастіше вони обирають безконфліктні варіанти розв'язання проблемної ситуації, демонструючи готовність до співпраці, взаємних поступок, досягнення домовленостей та збереження позитивних міжособистісних стосунків. Така поведінка свідчить про сформованість просоціальних моделей взаємодії та орієнтацію на підтримання психологічно сприятливого мікроклімату в дитячому колективі.

Натомість у дітей із низьким соціометричним статусом значно частіше спостерігалися агресивні форми реагування на конфліктні обставини. У відповідях цієї групи переважали наміри вирішити проблему шляхом застосування фізичної сили, покарання кривдника або примусового повернення бажаного предмета. Водночас серед популярних дітей подібні реакції практично не зустрічалися, що свідчить про істотні відмінності у способах міжособистісної взаємодії представників цих двох груп.

Кількісні показники використання вербальних засобів впливу в обох групах були близькими, однак зміст мовленнєвих висловлювань істотно різнився. Для непопулярних дітей були характерні словесні реакції, що містили елементи погроз, маніпулятивного впливу, обіцянки винагороди або бажання помститися. Таким чином, мовлення використовувалося переважно як засіб психологічного тиску на однолітків.

На відміну від них, популярні діти застосовували мовленнєві засоби для конструктивного врегулювання суперечностей. Їхні висловлювання ґрунтувалися на проханнях, поясненнях власної позиції, аргументованих переконаннях, прагненні до взаєморозуміння, а також пропозиціях альтернативних способів спільної діяльності, які задовольняли інтереси обох сторін конфлікту.

Отже, результати дослідження підтверджують, що особливості реагування дітей на конфліктні ситуації тісно пов'язані з їхнім становищем у системі міжособистісних взаємин групи однолітків. Діти, які мають високий соціометричний статус, частіше використовують конструктивні, кооперативні та просоціальні стратегії поведінки, спрямовані на досягнення взаємної згоди й збереження позитивних взаємин. Водночас для дітей із низьким рівнем популярності більш характерними є агресивні, конфронтаційні або маніпулятивні способи реагування. Отримані дані дозволяють зробити висновок, що характер міжособистісної взаємодії та сформованість конструктивних способів розв'язання конфліктів є важливими складовими соціальної компетентності дошкільників і можуть виступати одним із психологічних чинників, які визначають їхній соціометричний статус у дитячому колективі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу зробити висновок, що визначальним чинником соціальної привабливості дітей старшого дошкільного віку виступає не стільки

рівень розвитку інтелектуальних чи організаторських здібностей, а передусім особливості їхньої емоційно-ціннісної взаємодії з однолітками. Встановлено, що здатність до емпатійного реагування, доброзичливого ставлення, емоційної підтримки, співпереживання та безкорисливого надання допомоги створює передумови для позитивного сприйняття дитини ровесниками й забезпечує її високий соціометричний статус у групі.

Отримані емпіричні результати свідчать про те, що прояви морально орієнтованої поведінки в дошкільному віці ґрунтуються на сформованості особливого типу ставлення до інших дітей. За такого типу взаємодії одноліток не розглядається як конкурент або інструмент для досягнення власних цілей, а сприймається як самостійна й цінна особистість, благополуччя якої має значущість саме по собі. Подібна система міжособистісних відносин характеризується відкритістю до взаємодії, здатністю враховувати позицію іншої людини, емоційною чутливістю та психологічною єдністю з оточенням. Саме ці особливості зумовлюють готовність дітей добровільно допомагати одноліткам, ділитися власними речами, щиро радіти їхнім досягненням, співпереживати невдачам і підтримувати конструктивні та доброзичливі взаємини.

Отже, результати дослідження підтверджують, що на завершальному етапі дошкільного дитинства формується особистісно значуще ставлення до ровесників, яке стає психологічним підґрунтям просоціальної поведінки та істотно впливає на рівень прийняття дитини в групі. Розвиток емпатії, емоційної чутливості, готовності до співробітництва, взаємодопомоги та гуманістичної спрямованості міжособистісної взаємодії слід розглядати як один із провідних чинників формування позитивного соціометричного статусу дітей дошкільного віку.

Перспективи подальших наукових пошуків доцільно пов'язати з вивченням психологічних механізмів становлення просоціальної поведінки на різних етапах онтогенезу, визначенням ролі сімейного виховання та освітнього середовища у формуванні позитивних взаємин між однолітками, а також із розробленням і впровадженням психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток емпатії, соціальної компетентності та гуманістичних цінностей у дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лєвагіна Г. В. Особливості міжособистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку з однолітками. Харківський національний педагогічний університет, 2021. 80 с.
2. Ляпунова В. А. Міжособистісне спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, Т. 2. С. 104-107.
3. Піроженко Т. О. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти: монографія. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: Академвидав, 2018. 448 с.
5. Романовська Л., Пшенична О. Особливості соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. *Збірник наукових праць студентів та викладачів Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери.* Вип.2. Хмельницький. 2023. С. 120-125
6. Educational Psychology: Effective Teaching, Effective Learning / S. N. Elliot, T. R. Kratochwill, J. L.Cook, J. F.Travers. 3-d ed. Boston : Mc Graw – Hill, 2000. 631 p.

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.11.2026